

PAŃSTWO I SPOŁECZEŃSTWO

STATE AND SOCIETY

E-ISSN 2451-0858 ISSN 1643-8299

ROK XXV, NR SPECJALNY

Copyright© 2025 by the Author

Opublikowano w wolnym dostępie (Open Access) na licencji CC BY-NC-ND 4.0

DOI: 10.48269/2451-0858-pis-2025-sp-009

Data wpłynięcia: 18.03.2025

Data akceptacji: 15.06.2025

PSYCHOLOGICZNY ASPEKT BEZDOMNOŚCI – ANALIZA INDYWIDUALNYCH PRZYPADKÓW. DONIESIENIE WSTĘPNE

Maciej Korab

mgr, Uniwersytet Andrzeja Frycza Modrzewskiego w Krakowie, Wydział Nauk Społecznych i Filologii

<https://orcid.org/0009-0001-7484-4391>

Streszczenie

Bezdomność jest problemem globalnym, który występuje w każdym kraju, niezależnie od poziomu jego PKB. Zjawisko bezdomności wywołuje negatywne konsekwencje nie tylko na poziomie społecznym, ale również psychologicznym. Osoby bezdomne zmagają się z różnorodnymi problemami emocjonalnymi, które wykraczają daleko poza zaspokojenie podstawowych potrzeb materialnych. Trauma, stres, zaburzenia zdrowia psychicznego oraz poczucie izolacji stanowią podstawowe mechanizmy psychologiczne, które w znaczący sposób wpływają na życie tych osób.

Celem przeprowadzonych badań było dokonanie diagnozy funkcjonowania osób bezdomnych w Polsce oraz przedstawienie ich indywidualnych doświadczeń życiowych. W badaniu zastosowano metodę wywiadu narracyjnego według Mayringa, Inwentarz Osobowości NEO-FFI oraz Test Matrycy Ravena. Badania zostały przeprowadzone w jednej z krakowskich przychodni specjalizujących się w pomocy osobom w kryzysie bezdomności. Analiza wykazała, że do głównych przyczyn bezdomności należą m.in. zaległości w opłatach czynszowych prowadzące do eksmisji, bezrobocie, rozwody, utrata bliskiej osoby oraz poważne uzależnienia od alkoholu i innych substancji psychoaktywnych. Osoby badane generalnie wyrażają zadowolenie z pomocy uzyskanej w przychodni.

Słowa kluczowe: bezdomność, osobowość, poczucie zagrożenia, radzenie sobie, wywiad narracyjny

Psychological aspect of homelessness – analysis of individual cases, preliminary report Abstract

Homelessness is a global problem that occurs in every country, regardless of the level of GDP. The phenomenon of homelessness causes negative consequences not only on the social level, but also psychologically. Homeless people struggle with various emotional problems that go far beyond meeting basic material needs. Trauma, stress, mental health disorders and a sense of isolation are the basic psychological mechanisms that significantly affect the lives of these people.

The aim of the conducted research was to diagnose the functioning of homeless people in Poland and to present their individual life experiences. The study used the Mayring narrative interview method, the NEO-FFI Personality Inventory and the Raven Matrices Test. The research was conducted in one of the Kraków clinics specializing in providing assistance to people experiencing homelessness. The analysis showed that the main causes of homelessness include, among others, arrears in rent payments leading to eviction, unemployment, divorce, loss of a loved one and serious addictions to alcohol and other psychoactive substances. The subjects generally expressed satisfaction with the help received at the Clinic.

Key words: homelessness, personality, sense of threat, coping, narrative interview

Wprowadzenie

Autor od dłuższego czasu interesuje się problematyką bezdomności, jednak to doświadczenia zawodowe, związane z kontaktem z osobami znajdującymi się w tej trudnej sytuacji, skłoniły go do głębszej refleksji nad psychologicznym wymiarem tego zjawiska. Zwraca uwagę, że obok czynników społecznych i ekonomicznych istotną rolę w zjawisku bezdomności odgrywają indywidualne cechy psychiczne, takie jak struktura osobowości czy zdolności poznawcze. W wyniku tych obserwacji autor postanowił podjąć badania mające na celu pogłębioną analizę psychologicznych aspektów bezdomności. Niniejsze doniesienie wstępne przedstawia pierwsze spostrzeżenia oparte na analizie indywidualnych przypadków osób bezdomnych.

W ostatnich latach na całym świecie można zaobserwować rosnącą liczbę osób bezdomnych. Bezdomność często wynika z doświadczeń traumatycznych, które mogą dotyczyć zarówno przeszłości, jak i obecnej sytuacji danej osoby. Doświadczenia te mogą mieć różne źródła: przemoc fizyczną, psychiczną i seksualną, utratę bliskich osób, zaniedbania, uzależnienia, a także rozmaite tragedie życiowe, takie jak wojna, katastrofy naturalne czy kłopoty finansowe¹.

¹ K.M. Fitzpatrick, *Understanding Community Connectedness among Homeless Adults*, „Journal of Community Psychology” 2017, vol. 45, issue 3, s. 426–435, <https://doi.org/10.1002/jcop.21851>.

Bezdomność. Kontekst teoretyczny

Bezdomność jest jednym z najbardziej ekstremalnych doświadczeń będących źródłem chronicznego stresu, w którym jednostka jest zmuszona do codziennego radzenia sobie z zagrożeniami zewnętrznymi, brakiem podstawowych zasobów i ciągłym poczuciem zagrożenia. U osób bezdomnych trauma nie kończy się na jednym epizodzie, lecz staje się częścią codziennego życia, w którym są one narażone m.in. na stałą ekspozycję bodźców stresowych. Stały kontakt z sytuacjami stresowymi, takimi jak brak schronienia, głód, przemoc, narkotyki, może prowadzić do trwałych zaburzeń psychicznych. Przeżycie traumy może skutkować długotrwałymi problemami psychicznymi, które w dużym stopniu determinują dalsze życie. Trauma w kontekście bezdomności wpływa na poczucie bezpieczeństwa, a także na zdolność do radzenia sobie z codziennymi trudnościami. Według teorii psychologicznych trauma wywołuje zmiany w strukturze osobowości i może prowadzić do rozwoju poważnych zaburzeń, takich jak PTSD (zespół stresu pourazowego), depresja, zaburzenia lękowe i inne zaburzenia emocjonalne. Osoby, które doświadczyły traumy, mogą mieć trudności w odbudowie poczucia własnej wartości oraz zaufania do innych, co utrudnia im nawiązywanie nowych relacji i szukanie pomocy. Osoby bezdomne narażone na traumę mogą wykazywać symptomy podobne do PTSD: koszmary senne, nadmierną czujność, unikanie sytuacji przypominających traumatyczne wydarzenia, a także utratę poczucia tożsamości i kontroli nad sytuacją. Stres ten wpływa negatywnie na zdrowie psychiczne i fizyczne – może prowadzić do chorób somatycznych i ograniczać zdolność poznawczą.

Bezdomność w sposób drastyczny zmienia formę funkcjonowania w sferze społecznej. W wyniku wykluczenia z życia społecznego osoby bezdomne mają trudności w nawiązywaniu i utrzymywaniu relacji i kontaktów z innymi ludźmi. Z jednej strony osoby te często muszą polegać na innych osobach bezdomnych w celu przetrwania i tworzyć z nimi grupy społeczne, z drugiej zaś mogą unikać interakcji z „normalnym” społeczeństwem, czując się osądzone lub niewłaściwie traktowane przez innych. Izolacja społeczna to jeden z najpoważniejszych psychicznych skutków bezdomności. Poczucie osamotnienia oraz braku wsparcia prowadzi do nasilenia objawów depresji oraz lęków społecznych. Wiele osób bezdomnych staje się zamkniętych w sobie i unika interakcji z innymi, nawet jeśli te interakcje mogłyby im pomóc w poprawie sytuacji. Izolacja ta jest dodatkowo wzmacniana przez negatywne stereotypy, które funkcjonują w społeczeństwie wobec osób bezdomnych, traktowanych często jako osoby gorsze lub niezdadne do zmiany. Takie postawy społecznego wykluczenia mogą pogłębiać poczucie alienacji i wpływać na poczucie własnej wartości.

Bezdomność narusza podstawy tożsamości, mianowicie pozbawia osoby ich wcześniejszych ról społecznych, zawodowych i rodzinnych. Pojawia się silne poczucie wstydu i winy, spadek samooceny, a także przekonanie o braku swojej

wartości i możliwości zmiany. W skrajnych przypadkach prowadzi to do trwałej depresji, braku motywacji i całkowitej rezygnacji z prób poprawy sytuacji. Aby przetrwać, osoby bezdomne rozwijają różnorodne specyficzne strategie adaptacyjne. Mogą to być działania pozytywne, takie jak budowanie sieci wsparcia społecznego lub tworzenie „społeczności” z innymi osobami bezdomnymi. Jednak wiele osób rozwija mechanizmy, które mogą utrudniać im dalszą adaptację do życia w społeczeństwie. Należą do nich uzależnienia od alkoholu lub narkotyków², a także związane z życiem na ulicy dystansowanie się od rzeczywistości w celu uniknięcia bólu psychicznego.

Psychologowie zauważają również, że adaptacja do warunków bezdomności może prowadzić do długotrwałych zmian w zachowaniu. U osób bezdomnych mogą występować zmiany w percepcji bezpieczeństwa, a także w zdolności do reagowania na stres. Długotrwałe życie w niepewności może skutkować zmianą w postrzeganiu świata jako miejsca, w którym nie ma stabilności i poczucia sprawiedliwości. To z kolei wpływa na zdolność do angażowania się w długoterminowe plany oraz budowanie relacji z innymi. Jednym z głównych wyzwań psychicznych związanych z bezdomnością jest utrata poczucia tożsamości i poczucia własnej wartości. Posiadanie dachu nad głową, rodziny, pracy i stabilnego miejsca w społeczeństwie kształtuje poczucie tożsamości jednostki. Bezdomność narusza te fundamenty, zmuszając jednostkę do redefinicji swojej roli i miejsca w społeczeństwie. Z psychologicznego punktu widzenia bezdomność prowadzi do tego, że osoby tracą kontakt ze swoimi wcześniejszymi rolami społecznymi, zawodowymi i rodzinnymi. Ich tożsamość staje się silnie związana z nową rolą – często postrzeganą jako „niepełnowartościową” przez nich samych oraz innych ludzi. Poczucie wstydu i winy, które towarzyszy osobom bezdomnym, może prowadzić do obniżenia samooceny, a tym samym do pogłębiającego się poczucia wykluczenia. W skrajnych przypadkach osoby bezdomne mogą zacząć postrzegać siebie jako niewarte pomocy lub niezdadne do zmiany swojej sytuacji, co może blokować ich próbę wyjścia z trudnej sytuacji. Zaburzenie tożsamości jest szczególnie niebezpieczne, gdyż może prowadzić do długotrwałej depresji oraz braku motywacji do podejmowania działań mających na celu poprawę jakości życia. Utrata poczucia własnej wartości powoduje, że osoby bezdomne mogą nie podejmować starań w kierunku rehabilitacji, terapii, edukacji czy podjęcia pracy.

Badania pokazują, że życie na ulicy i związane z tym trudności w dostępie do podstawowych zasobów, takich jak jedzenie, schronienie, bezpieczeństwo czy opieka zdrowotna, mają długotrwały wpływ na organizm człowieka³. Stres, który

² C.S. North, *Gaps in knowledge about personality disorders in homeless populations (commentary for article by Whitbeck, Armenta, and Welch-Lazoritz, „Borderline personality disorder and Axis I psychiatric and substance use disorders among women experiencing homelessness in three US cities”)*, „Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology” 2015, vol. 50, issue 8, s. 1293–1295, <https://doi.org/10.1007/s00127-015-1066-6>.

³ K.M. Fitzpatrick, *op. cit.*

towarzyszy osobom bezdomnym prowadzi do przewlekłych zaburzeń zdrowotnych, w tym chorób serca, problemów z układem pokarmowym oraz zaburzeń psychicznych – depresji, lęku i zaburzeń osobowości. Ponadto długotrwały stres wpływa negatywnie na zdolność poznawczą jednostki, np. na podejmowanie racjonalnych decyzji i może prowadzić do utrwalenia jej trudnej sytuacji, a nawet obniżenie poczucia własnej wartości. Dodatkowo chroniczny stres ma również pejoratywny wpływ na zdolność do podejmowania prób zmiany swojej sytuacji życiowej, przez co osoby bezdomne stają się jeszcze bardziej zdeterminowane do przetrwania, a nie do szukania rozwiązania.

Bezdomność to nie tylko kwestia braku schronienia – jest to problem, który wpływa na życie jednostki w wielu wymiarach psychologicznych. Priorytetową kwestią są zaburzenia osobowości wśród osób bezdomnych⁴. Badania przeprowadzone przez wielu badaczy, m.in. w Europie i Ameryce Północnej, wskazują, że odsetek osób bezdomnych z zaburzeniami osobowości jest znacząco wyższy niż w populacji ogólnej. Przykładowo, w badaniach Adriana J. Connolly’ego i wsp.⁵ wykazano, że ponad 70% ich uczestników miało przynajmniej jedno zaburzenie osobowości. Podobne wyniki uzyskano w badaniach europejskich, gdzie odsetek ten wynosił od 64% do 88%⁶. Najczęściej zdiagnozowanymi zaburzeniami osobowości wśród osób bezdomnych są zaburzenie antyspołeczne, cechujące się brakiem empatii, naruszaniem norm społecznych oraz impulsywnością⁷, i zaburzenie paranoiczne, charakteryzujące się nadmierną podejrzliwością oraz skłonnością do interpretowania działań innych osób jako wrogich⁸. Wyzwania psychiczne związane z bezdomnością mają złożony charakter i mogą przyjmować różne formy: od trudności w adaptacji do zmieniających się warunków życia po problemy związane z tożsamością i samooceną.

Wsparcie psychologiczne jest kluczowym elementem w procesie wychodzenia z bezdomności. Chociaż problemy materialne, takie jak brak schronienia czy jedzenia, są pierwszymi, które przychodzą na myśl w kontekście bezdomności, to nie mniej ważne są problemy psychiczne, które w wielu przypadkach mogą stanowić zarówno przyczynę, jak i skutek tego zjawiska. Wsparcie psychologiczne jest więc fundamentem, na którym powinno opierać się kompleksowe podejście

⁴ J.M. Rodríguez-Pellejero, J.L. Núñez, D. Hernández, *Perfiles de personalidad y síndromes clínicos en personas sin hogar*, „Revista de Psicopatología y Psicología Clínica” 2017, vol. 22, núm. 3, s. 197–206, <https://doi.org/10.5944/rppc.vol.22.num.3.2017.18848>.

⁵ A.J. Connolly, P. Cobb-Richardson, S.A. Ball, *Personality disorders in homeless drop-in center clients*, „Journal of Personality Disorders” 2008, vol. 22, issue 6, s. 573–588, <https://doi.org/10.1521/pedi.2008.22.6.573>.

⁶ J. Henriques-Calado, J. Gama Marques, *Homeless people: a review of personality disorders*, „Frontiers in Psychiatry” 2024, vol. 15, 1362723, <https://doi.org/10.3389/fpsy.2024.1362723>.

⁷ C. Salavera, M. Puyuelo, J.M. Tricás, O. Lucha, *Comorbilidad de trastornos de personalidad: estudio en personas sin hogar*, „Universitas Psychologica” 2010, vol. 9, núm. 2, s. 457–467, <https://doi.org/10.11144/Javeriana.upsy9-2.ctpe>.

⁸ A.J. Connolly, P. Cobb-Richardson, S.A. Ball, *op. cit.*

do rozwiązania problemu bezdomności. Z psychologicznego punktu widzenia niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych sprawia, że osoby bezdomne nie są w stanie w pełni skupić się na leczeniu swoich problemów emocjonalnych. Programy wsparcia, które oferują zarówno pomoc psychologiczną, jak i materialną, mogą mieć większą skuteczność. Osoby otrzymujące schronienie, pomoc w znalezieniu pracy⁹ oraz dostęp do opieki zdrowotnej mają większe szanse na stabilizację swojej sytuacji i odbudowę poczucia kontroli nad życiem. W wielu przypadkach osoby bezdomne mają trudności z powrotem na rynek pracy z powodu braku wykształcenia, umiejętności zawodowych, obniżonego poziomu zdolności poznawczych oraz w wyniku długotrwałego braku stabilności życiowej. Rozwiązywanie problemu bezdomności nie kończy się na zapewnieniu osobom dotkniętym tym kryzysem schronienia czy wsparcia psychologicznego. Kluczowym etapem w procesie wychodzenia z bezdomności jest reintegracja społeczna i zawodowa, która pozwala na odbudowę tożsamości, poczucia bezpieczeństwa i aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym. Reintegracja ta ma na celu nie tylko poprawę materialną, ale także przywrócenie godności, poczucia przynależności oraz stabilności. Reintegracja zawodowa stanowi fundament procesu wyjścia z bezdomności, ponieważ pozwala na uzyskanie dochodów, co z kolei umożliwia poprawę warunków życiowych i samodzielność finansową¹⁰.

Kolejnym ważnym elementem długofalowego rozwiązania problemu bezdomności jest zmiana postaw społecznych. Wiele osób bezdomnych doświadcza silnej stygmatyzacji i odrzucenia ze strony społeczeństwa. Negatywne stereotypy dotyczące osób bezdomnych, takie jak postrzeganie ich jako leniwych, nieodpowiedzialnych czy „niegodnych pomocy”, utrudniają im integrację ze społeczeństwem oraz dostęp do wsparcia. Aby pomóc osobom bezdomnym, konieczne jest przełamanie społecznych stereotypów i uprzedzeń, które przyczyniają się do ich dalszego wykluczenia. Zmiana postaw społecznych wymaga szeroko zakrojonej edukacji i kampanii społecznych, które pokazują, że bezdomność jest wynikiem złożonych czynników, takich jak utrata pracy, rozpad rodziny, problemy zdrowotne czy uzależnienia. Bezdomność nie jest skutkiem lenistwa czy braku woli, lecz wynikiem różnych okoliczności, które mogą spotkać każdego człowieka. Edukacja społeczna, która promuje zrozumienie zjawiska bezdomności, może pomóc w przełamaniu stereotypów i zwiększyć społeczną empatię. Walka ze stereotypami wymaga także współpracy z mediami, które mają ogromny wpływ na kształtowanie opinii publicznej. Przez prezentowanie historii sukcesu osób, które wyszły z bezdomności, a także rzetelnych informacji o przyczynach i skutkach

⁹ J. Śledzianowski, *Bezrobocie czynnikiem destrukcyjnym życia rodzinnego na przykładzie społeczności osób bezdomnych*, „Państwo i Społeczeństwo” 2011, nr 3, s. 61–71, https://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.mhp-126612c9-c850-4ab3-b446-18511192940b/c/PiS_2011_3_04_Sledzianowski.pdf [dostęp: 15.03.2025].

¹⁰ L. Benjaminsen, *Housing first: ending homelessness, transforming systems, and changing lives*, „Housing Studies” 2017, vol. 32, issue 1, s. 115–116, <https://doi.org/10.1080/02673037.2016.1240401>.

bezdомności, media mogą pomóc w zmianie postaw społecznych. Organizacje pozarządowe, m.in. Stowarzyszenie „Lekarze Nadziei”, które na co dzień pracują z osobami bezdomnymi, mają ogromny wpływ na edukację społeczną, organizując wydarzenia, kampanie informacyjne oraz inicjatywy wspierające reintegrację osób bezdomnych. Konieczne jest rozwijanie bardziej kompleksowych i dostosowanych do indywidualnych potrzeb programów wsparcia psychologicznego, które będą łączyły terapie z pomocą społeczną, zawodową oraz zdrowotną. Wspieranie osób bezdomnych powinno wykraczać poza standardowe podejście, które koncentruje się tylko na zapewnieniu schronienia. Należy zadbać o to, by wsparcie psychologiczne było integralną częścią procesu reintegracji, aby osoby bezdomne miały szansę na odbudowę stabilności emocjonalnej i społecznej. Ważnym aspektem przyszłego wsparcia będzie także rozwój programów zapobiegających bezdomności. Autor niniejszego artykułu, opierając się na swoim doświadczeniu uzyskanym w trakcie udzielania wsparcia psychologicznego osobom bezdomnym, uważa, że interwencje na wcześniejszych etapach życia, które pomagają osobom zagrożonym bezdomnością, mogą przyczynić się do zmniejszenia liczby osób żyjących na ulicy. Programy te powinny obejmować wsparcie rodzin, pomoc w radzeniu sobie z trudnościami finansowymi i społecznymi oraz usługi zdrowotne dla osób w kryzysie.

Metodologiczne założenia badań własnych

Badania zostały przeprowadzone w celu głębszego zrozumienia funkcjonowania osób bezdomnych w Polsce oraz identyfikacji kluczowych czynników osobowości wpływających na kryzys bezdomności. Wykorzystano podejście mieszane, oparte na metodzie wywiadu narracyjnego oraz kwestionariuszy psychologicznych, łączące metody jakościowe i ilościowe w celu uzyskania kompleksowego obrazu osobowości oraz zdolności poznawczych osób bezdomnych.

Podstawowym narzędziem jakościowym był wywiad narracyjny przeprowadzony zgodnie z metodą Philipppa Mayringa. Pozwoliło to na pogłębione poznanie osobistych historii i doświadczeń osób bezdomnych, umożliwiając analizę treści w sposób systematyczny i kategoryzacyjny. Narracje badanych dostarczyły cennych informacji na temat ich życiowych trajektorii, strategii radzenia sobie oraz subiektywnych interpretacji sytuacji, w których się znaleźli. Wywiady obejmowały pytania otwarte dotyczące przyczyny bezdomności, relacji społecznych oraz dostrzegania potencjalnych możliwości zmian. Wywiady zostały transkrybowane z zachowaniem pełnej treści i struktury wypowiedzi uczestników¹¹. Następnie poddano je kategoryzującej analizie treści

¹¹ P. Mayring, *Qualitative content analysis: theoretical foundation, basic procedures and software solution*, Klagenfurt 2014, <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-395173> [dostęp: 26.03.2025].

z zastosowaniem kodowania dedukcyjnego i indukcyjnego, co umożliwiło wyodrębnienie powtarzających się motywów tematycznych. W celu oceny cech osobowości uczestników wykorzystano Inwentarz Osobowości NEO-FFI składający się z 60 stwierdzeń, który umożliwia analizę pięciu głównych wymiarów osobowości według modelu Wielkiej Piątki: neurotyzmu, ekstrawersji, otwartości na doświadczenia, ugodowości oraz sumienności¹². Dzięki temu możliwe było określenie profilu osobowościowego badanych, co stanowiło istotny element w kontekście analizy ich mechanizmów funkcjonowania psychicznego i społecznego. Dodatkowo, w celu oceny zdolności poznawczych i ogólnego poziomu inteligencji, zastosowano Test Matrycy Ravena w wersji standardowej składający się z 60 zadań, który pozwala na obiektywną ocenę logicznego myślenia i zdolności rozwiązywania problemów¹³.

Dobór próby badawczej miał charakter celowy, co oznacza, że uczestnicy zostali wybrani zgodnie z określonymi kryteriami. Do udziału w badaniu zakwalifikowano osoby, które doświadczały bezdomności przez okres co najmniej jednego roku oraz korzystały z instytucjonalnej pomocy przychodni specjalizujących się w pomocy osobom w kryzysie bezdomności i osobom ubogim. Kluczowym warunkiem było również wyrażenie gotowości do wzięcia udziału w badaniu oraz chęć podzielenia się swoimi doświadczeniami w ramach wywiadu narracyjnego. Badania zostały przeprowadzone w warunkach zapewniających anonimowość i komfort uczestników, co miało na celu minimalizację stresu i stworzenie atmosfery sprzyjającej swobodnemu dzieleniu się osobistymi historiami. Taki sposób organizacji badań umożliwił uzyskanie rzetelnych danych dotyczących zarówno struktury osobowości, jak i funkcjonowania poznawczego osób bezdomnych i osób w kryzysie bezdomności.

Teren i organizacja badań

Badania przedstawione w niniejszym artykule zostały przeprowadzone w Krakowie w jednej z przychodni i stanowią część większych badań rozpoczętych w 2024 r. Wybór miasta wynikał z dostępności do grupy badawczej. Proces badawczy został przeprowadzony w kilku etapach. W pierwszej kolejności dokonano rekrutacji uczestników, którzy zostali wybrani zgodnie z kryteriami określonymi w sekcji metodologicznej. Kolejnym krokiem było przeprowadzenie wywiadów narracyjnych, które odbywały się w gabinecie psychologicznym działającym w przychodni, zapewniając badanym komfort oraz anonimowość.

¹² B. Zawadzki, J. Strelau, P. Szczepaniak, M. Śliwińska, *Inwentarz Osobowości NEO-FFI Paula T. Costy Jr i Roberta R. McCrae. Adaptacja polska. Podręcznik*, Pracownia Testów Psychologicznych Polskiego Towarzystwa Psychologicznego, Warszawa 2007.

¹³ A. Jaworowska, T. Szustrowa, *Test Matrycy Ravena w wersji Standard TMS. Formy: Klawiszowa, Równoległa, Plus. Polskie standaryzacje*, wyd. 2, Pracownia Testów Psychologicznych, Warszawa 2007.

Następnie uczestnicy zostali poddani testom psychologicznym, obejmującym Inwentarz Osobowości NEO-FFI oraz Test Matryc Ravena. Ostatni etap badań obejmował analizę zgromadzonych danych.

Prezentacja wyników badań własnych

W badaniu uczestniczyło pięć osób bezdomnych: czterech mężczyzn oraz jedna kobieta: B1 – 26 lat; B2 – 77 lat; B3 – 62 lata; B4 – 52 lata; B5 – 54 lata.

Pierwszym analizowanym zagadnieniem były przyczyny bezdomności. Jak wykazały indywidualne narracje badanych, przyczyny te są bardzo różne i obejmują uzależnienie od alkoholu lub narkotyków, problemy finansowe, rozpad związków oraz trudności w reintegracji społecznej po odbyciu kary więzienia.

W opinii B1 przyczyną jego bezdomności były uzależnienie od narkotyków i konflikt z rodziną, co doprowadziło do zerwania relacji i braku możliwości powrotu do domu. Wcześniej badany podejmował dobrze płatne prace w sektorze usług budowlano-remontowych, ale nałóg sprawił, że nie był w stanie utrzymać stanowiska pracy, co przyczyniło się do poważnych problemów finansowych. Po roku życia na ulicy trafił do przychodni, gdzie podejmuje próby terapii uzależnień, a także został skierowany do ośrodka leczenia uzależnień. Marzy o powrocie do normalnego życia, ale brak wsparcia bliskich utrudnia mu ten proces.

B2 znalazł się na ulicy z powodów finansowych. Po przejściu na emeryturę nie był w stanie opłacać mieszkania, a brak wsparcia rodziny i zbyt niska emerytura uniemożliwiły mu wynajęcie lokalu. Obecnie od dwóch lat mieszka na ulicy i sezonowo w noclegowniach, ale czuje się tam obco i nie widzi perspektyw na poprawę sytuacji.

B3 przez uzależnienie od alkoholu rozstał się z żoną i stracił kontakt z dziećmi, stopniowo tracił kolejne miejsca zamieszkania. Przez kilka lat mieszkał u znajomych, ale jego problemy alkoholowe doprowadziły do konfliktów i konieczności opuszczenia kolejnych lokali. Od ośmiu lat żyje na ulicy, z przerwami przebywając w ośrodkach dla bezdomnych. Trudności w utrzymaniu trzeźwości powodują brak stabilizacji. Pomimo prób podjęcia leczenia, nie udało mu się na stałe wyjść z nałogu. W okresie letnim nocuje w namiocie na ogródkach działkowych, najtrudniejsze dla niego są zimy, gdy warunki życia na ulicy stają się szczególnie ciężkie.

B4 po wyjściu z więzienia nie miała dokąd się udać. Rodzina zerwała z nią kontakt, a trudności w znalezieniu pracy spowodowały, że od momentu opuszczenia zakładu karnego zmaga się z bezdomnością. Przeszłość kryminalna uniemożliwia jej znalezienie stałego zatrudnienia. Obecnie mieszka na ulicy i w pustostanach, największą trudność sprawia jej przebywanie w ośrodkach dla osób bezdomnych i ubogich, ponieważ miejsca te przypominają jej

więzienie. Mimo trudności stara się odbudować swoje życie i planuje podjęcie pracy w jednej z organizacji pomagających osobom bezdomnym, stara się dbać o swój związek partnerski.

B5 od dziewięciu lat pozostaje osobą bezdomną. Jego historia obejmuje uzależnienie od alkoholu oraz poważne konflikty rodzinne, które doprowadziły do zerwania więzi społecznych. W młodości pracował jako ślusarz, ale problemy osobiste i alkoholizm sprawiły, że stracił pracę i dach nad głową. Pomimo kilku prób wyjścia z nałogu nadal zmaga się z problemami adaptacyjnymi i brakiem stabilizacji mieszkaniowej i znacznie pogarszającym się stanem zdrowia. Często wraca do pustostanów lub noclegowni, ale nie czuje się na siłach, aby zmienić swoje życie bez wsparcia z zewnątrz.

Kolejnym analizowanym zagadnieniem była sytuacja osobista i rodzinna badanych. Jak wynika z wypowiedzi respondentów, większość z nich utraciła kontakt z rodziną, co utrudnia proces wychodzenia z bezdomności.

Jeżeli chodzi o plany związane z przyszłym miejscem zamieszkania i poprawą sytuacji społeczno-ekonomicznej, badani wyrażali nadzieję na znalezienie bardziej stabilnych warunków. Część z nich planuje podjęcie pracy lub skorzystanie z programów mieszkań chronionych, jednak ograniczone zasoby i trudności adaptacyjne stanowią istotną barierę w realizacji tych celów.

W celu oceny profilu psychologicznego badanych zastosowano Inwentarz Osobowości NEO-FFI, który pozwala na ocenę pięciu czynników osobowości. Wyniki wskazują, że u większości badanych dominowała wysoka neurotyczność i niska sumienność (tabela 1):

Tabela 1. Wyniki badanych uzyskane w Inwentarzu Osobowości NEO-FFI

Osoby badane	Neurotyczność (ws/steny)	Ekstrawersja (ws/steny)	Otwartość na doświadczenie (ws/steny)	Ugodowość (ws/steny)	Sumienność (ws/steny)
B1	33/9	26/5	29/6	17/2	19/3
B2	37/9	20/3	32/8	28/5	33/6
B3	32/8	14/2	26/6	29/5	22/3
B4	36/9	28/6	16/2	28/5	22/2
B5	30/8	33/8	25/6	24/3	21/2

Źródło: badania własne.

- B1 – wysoka neurotyczność, niska ugodowość, niska sumienność, co wskazuje na impulsywność i trudności w regulacji emocji, mogące utrudniać proces wychodzenia z uzależnienia.
- B2 – niska ekstrawersja, wysoka neurotyczność, wysoka otwartość na doświadczenie, co sugeruje skłonność do wycofania społecznego i poczucie bezradności wobec swojej sytuacji.

- B3 – wysoka neurotyczność, niska sumienność cechy te mogą przyczyniać się do trudności w podejmowaniu decyzji i zarządzaniu swoim życiem.
- B4 – przeciętna ekstrawersja i niska sumienność wskazują na chęć interakcji społecznych, ale jednocześnie trudności w konsekwentnym dążeniu do celu.
- B5 – wysoka neurotyczność, niska ugodowość, niska sumienność dają profil wskazujący na skłonność do impulsywnych zachowań oraz trudności w adaptacji do norm społecznych.

Test Matryc Ravena zastosowano w celu oceny zdolności poznawczych. Wyniki wykazały obniżony poziom zdolności analitycznych u badanych, szczególnie u osób z długim stażem bezdomności (tabela 2).

Tabela 2. Wyniki badanych uzyskane w teście Matryc Ravena

Osoby badane	Test Matryc Ravena w Wersji Standard (wynik ogólny)	Test Matryc Ravena w Wersji Standard (centyl)	Test Matryc Ravena w Wersji Standard (sten)
B1	35	80	7
B2	31	72	7
B3	13	16	3
B4	22	19	4
B5	20	37	5

Źródło: badania własne.

B1 i B2 osiągnęli wyniki na poziomie przeciętnym, co sugeruje, że ich funkcje poznawcze pozostają względnie nienaruszone. B3, B4 i B5 wykazali znaczne obniżenie zdolności rozwiązywania problemów, co może być efektem długotrwałego stresu, traumy i braku stymulacji intelektualnej.

Podsumowanie

Badania potwierdziły, że bezdomność nie jest jedynie problemem ekonomicznym, ale także psychologicznym i poznawczym. Wysoki poziom neurotyczności, niska sumienność i niski poziom otwartości na doświadczenie mogą utrudniać wychodzenie z bezdomności, a obniżone zdolności poznawcze zwiększają trudności w podejmowaniu decyzji życiowych. Osoby bezdomne wykazujące wysoki poziom neurotyczności częściej zmagają się z zaburzeniami lękowymi i depresją, co utrudnia im podejmowanie konstruktywnych działań mających na celu poprawę sytuacji życiowej. Dodatkowo niska sumienność sprawia, że trudniej im utrzymać stabilne zatrudnienie i planować przyszłość, co skutkuje zwiększoną recydywą bezdomności. Niska ekstrawersja oznacza, że osoby bezdomne rzadziej korzystają z dostępnych form pomocy społecznej, mają

trudności w nawiązywaniu relacji i często unikają interakcji społecznych. Może to prowadzić do długoterminowej izolacji i utrudniać proces resocjalizacji. Co więcej, obniżone wyniki w teście Matrycy Ravena wskazują na potencjalne problemy z rozwiązywaniem problemów i adaptacją do nowych sytuacji. Może to wynikać z długotrwałego stresu, traumy oraz chronicznych problemów zdrowotnych, które negatywnie wpływają na funkcjonowanie poznawcze. Z perspektywy praktycznej wyniki te wskazują na konieczność wdrażania programów pomocowych uwzględniających zarówno wsparcie psychologiczne, jak i edukacyjne. Poprawa funkcjonowania osób bezdomnych wymaga kompleksowego podejścia, obejmującego terapię psychologiczną, doradztwo zawodowe oraz wsparcie w zakresie umiejętności społecznych. Ważnym elementem polityki społecznej powinno być wzmocnienie profilaktyki bezdomności przez tworzenie programów interwencyjnych skierowanych do osób zagrożonych utratą miejsca zamieszkania. Działania te mogą obejmować pomoc prawną, doradztwo finansowe, a także wsparcie w zakresie zdrowia psychicznego i leczenia uzależnień. Ponadto kluczową rolę w przeciwdziałaniu bezdomności mogą odegrać organizacje pozarządowe oraz społeczności lokalne, które mają możliwość szybszego reagowania na kryzysy wśród swoich członków. Tworzenie lokalnych programów reintegracji zawodowej i mieszkaniowej może znacząco zwiększyć skuteczność pomocy.

Podsumowując, skuteczna pomoc osobom bezdomnym powinna obejmować zarówno działania doraźne, jak i długofalowe strategie przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu. Konieczne jest nie tylko wsparcie materialne, ale przede wszystkim budowanie poczucia stabilizacji i autonomii wśród osób bezdomnych, co w dłuższej perspektywie może prowadzić do trwałego wychodzenia z sytuacji kryzysowej.

Bibliografia

- Benjaminsen L., *Housing first: ending homelessness, transforming systems, and changing lives*, „Housing Studies” 2017, vol. 32, issue 1, s. 115–116, <https://doi.org/10.1080/02673037.2016.1240401>.
- Connolly A.J., Cobb-Richardson P., Ball S.A., *Personality disorders in homeless drop-in center clients*, „Journal of Personality Disorders” 2008, vol. 22, issue 6, s. 573–588, <https://doi.org/10.1521/pedi.2008.22.6.573>.
- Fitzpatrick K.M., *Understanding Community Connectedness among Homeless Adults*, „Journal of Community Psychology” 2017, vol. 45, issue 3, s. 426–435, <https://doi.org/10.1002/jcop.21851>.
- Henriques-Calado J., Gama Marques J., *Homeless people: a review of personality disorders*, „Frontiers in Psychiatry” 2024, vol. 15, 1362723, <https://doi.org/10.3389/fpsy.2024.1362723>.
- Jaworowska A., Szustrowa T., *Test Matrycy Ravena w wersji Standard TMS. Formy: Klawiszowa, Równoległa, Plus. Polskie standaryzacje*, wyd. 2, Pracownia Testów Psychologicznych, Warszawa 2007.

- Mayring P., *Qualitative content analysis: theoretical foundation, basic procedures and software solution*, Klagenfurt 2014, <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssolar-395173> [dostęp: 26.03.2025].
- North C.S., *Gaps in knowledge about personality disorders in homeless populations (commentary for article by Whitbeck, Armenta, and Welch-Lazoritz, „Borderline personality disorder and Axis I psychiatric and substance use disorders among women experiencing homelessness in three US cities”)*, „Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology” 2015, vol. 50, issue 8, s. 1293–1295, <https://doi.org/10.1007/s00127-015-1066-6>.
- Rodríguez-Pellejero J.M., Núñez J.L., Hernández D., *Perfiles de personalidad y síndromes clínicos en personas sin hogar*, „Revista de Psicopatología y Psicología Clínica” 2017, vol. 22, núm. 3, s. 197–206, <https://doi.org/10.5944/rppc.vol.22.num.3.2017.18848>.
- Salavera C., Puyuelo M., Tricás J.M., Lucha O., *Comorbilidad de trastornos de personalidad: estudio en personas sin hogar*, „Universitas Psychologica” 2010, vol. 9, núm. 2, s. 457–467, <https://doi.org/10.11144/Javeriana.upsy9-2.ctpe>.
- Śledzianowski J., *Bezrobocie czynnikiem destrukcyjnym życia rodzinnego na przykładzie społeczności osób bezdomnych*, „Państwo i Społeczeństwo” 2011, nr 3, s. 61–71, https://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.mhp-126612c9-c850-4ab3-b446-18511192940b/c/PiS_2011_3_04_Sledzianowski.pdf [dostęp: 15.03.2025].
- Zawadzki B., Strelau J., Szczepaniak P., Śliwińska M., *Inwentarz Osobowości NEO-FFI Paula T. Costy Jr i Roberta R. McCrae. Adaptacja polska. Podręcznik*, Pracownia Testów Psychologicznych Polskiego Towarzystwa Psychologicznego, Warszawa 2007.

